

ELISA MARIA FLORENTINA GORRY
(Cluj-Napoca)

EVOLUȚIA PRIMELOR GRAMATICI DE LIMBA ROMÂNĂ REDACTATE ÎN LIMBA FRANCEZĂ

În lucrarea de față ne propunem să studiem primele două gramatici ale limbii române redactate în limba franceză, acestea fiind separate de o perioadă de timp de aproximativ două decenii și jumătate, prima, publicată în anul 1840 și a doua, 23 de ani mai târziu, în 1863. Este vorba despre gramatica lui Jean Alexandre Vaillant, intitulată *Grammaire roumâne à l'usage des Français*, și gramatica lui Vasile Alecsandri, *Grammaire de la langue roumaine par V. Mircesco, précédé d'un aperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini*.

Pentru a analiza și a putea evidenția cel mai bine diferențele și similitudinile dintre aceste două gramatici, am decis să adoptăm o abordare istoric comparativă, ca să putem oferi o perspectivă diacronică asupra acestor opere.

Vom analiza aceste gramatici după anumite criterii, precum:

- curentul didactic în vogă la momentul redactării acestora;
- tipul de gramatică în care se poate încadra cartea analizată, metodele gramaticale folosite: metoda traducerii, metoda directă, metoda comparativă etc.;
- sursa de inspirație a gramaticii: după modele străine, după modele românești oficiale etc.;
- originea și parcursul autorului sau autorilor;
- intenția autorului sau autorilor, dacă este cunoscută;
- publicul căruia îi este destinată gramatica;
- protocoalele legate de edituri, dacă acestea există;
- terminologia folosită;
- tipurile de texte utilizate pentru exemplificarea noțiunilor abordate în gramatică: autentice, modificate sau inventate;

- structura gramaticii: numărul de capitole, cuprins, număr de pagini etc.;

- organizarea materialului de-a lungul capitolelor.

În acest fel, vom putea constata divergențele, inovațiile, diferențele de interpretare, schimbările de perspectivă în interpretarea lingvistică, elemente de noutate sau de modernitate de la o gramatică la alta. Vom mai putea observa și dacă s-au efectuat schimbări metodologice și terminologice în gramatici de-a lungul timpului.

I. Conceptul de gramatică

Conceptul de gramatică este unul complicat de definit, întrucât acesta este polisemantic. Pentru studiul nostru, vom accepta definiția conform căreia gramatica este o „Lucrare didactică care descrie elementele și procedeele unei limbi și formulează regulile de utilizare corectă a acesteia”¹ (TLF), ori „Lingvistica statică sau descrierea unei stări a limbii poate fi numită gramatică, în sensul foarte precis și uzual pe care îl găsim în expresiile «gramatica șahului», «gramatica bursei» etc., unde este un obiect complex și sistematic, care pune în joc valori coexistente” [trad. n., după Saussure (2016, p. 186²)].

Dacă rezumăm diferitele definiții pe care le-am întâlnit, ajungem la concluzia că o gramatică este o lucrare al cărei scop este de a colecta fapte de limbă, de a le analiza, de a descrie modul în care aceasta funcționează în conformitate cu anumite reguli prestabilite și de a decide dacă utilizarea lor este corectă sau nu.

Există de asemenea diferite tipuri de gramatici. Așa cum Claude Germain și Hubert Séguin fac diferența între „grammaire linguistique”, „grammaire de référence” și „grammaire pédagogique”, o gramatică lingvistică este cea care: „descrie sau stimulează competențele utilizatorului cu scopul de a oferi o explicație științifică cât mai completă, fără niciun scop practic” [trad. n.] (Germain, Séguin 1995,

¹ „Ouvrage didactique qui décrit les éléments, les procédés d’une langue et qui formule les règles d’un usage correct de celle-ci” (TLF).

² „La linguistique statique ou description d’un état de langue peut être appelée grammaire, dans le sens très précis et d’ailleurs usuel qu’on trouve dans les expressions « grammaire du jeu d’échecs », « grammaire de la bourse » etc., où il s’agit d’un objet complexe et systématique, mettant en jeu des valeurs coexistantes”.

p. 54³). În ceea ce privește gramatica de referință, aceasta este: „o carte de bază care își propune să prezinte gramatica unei limbi fie în mod prescriptiv, fie în mod descriptiv, fie în ambele moduri” [trad. n.] (Germain, Séguin 1995, p. 53⁴). În sfârșit, gramatica pedagogică „se referă la manifestările concrete ale competenței gramaticale a utilizatorului de limbă, așa cum sunt percepute de către didactician (de obicei prin intermediul unei gramatici a limbii). Ea se prezintă apoi sub forma unui set de orientări pedagogice, a unui program gramatical (adresat profesorului, este atunci o gramatică didactică) sau a unei cărți de referință ori a unui manual (este atunci o gramatică de învățământ, destinată în primul rând elevului)” [trad. n.] (Germain, Séguin 1995, p. 54–55⁵).

II. Gramatica și limba română la jumătatea secolului al XIX-lea

În România, secolul al XIX-lea este secolul în care apar primele gramatici românești scrise în limba franceză, de aceea dorim să facem o scurtă recapitulare. Este o perioadă deosebit de importantă pentru lingvistica românească, precum și pentru limba și cultura care intră într-un proces de modernizare, așa cum susține Iorgu Iordan în *Istoria lingvisticii românești* din 1978. Atunci se trece la alfabetul latin, pentru a arăta și a pune în lumină, cum scrie Ion Heliade-Rădulescu în prefața la *Gramatica românească* (1828), originea latină a limbii române și continuitatea acesteia de la vechea Dacia până la epoca contemporană lui (cf. Iordan 1978, p. 43). Gramaticile românești scrise la acea epocă au scopul de a unifica limba, la fel și prima gramatică academică, *Gramateca limbei române*, scrisă de Cipariu, apărută în 1869.

³ „décrit ou stimule la compétence de l’usager en vue d’en proposer une explication scientifique, la plus exhaustive qui soit, sans visée pratique”.

⁴ „un ouvrage de base qui vise à présenter la grammaire d’une langue soit de manière prescriptive, soit de manière descriptive, soit les deux.”

⁵ „renvoie aux manifestations concrètes de la compétence grammaticale de l’usager de langue, telles que perçues par le didacticien (par l’entremise, le plus souvent, d’une grammaire linguistique). Elle se présente alors sous la forme d’un ensemble de directives pédagogiques, d’un programme grammatical (s’adressant à l’enseignant, il s’agit alors d’une grammaire d’enseignement), ou d’un ouvrage de référence ou manuel (il s’agit alors d’une grammaire d’apprentissage, destinée d’abord et avant tout à l’apprenant”.

Deși lexicul este unul schimbător, sistemul gramatical este destul de stabil și seamănă în mare parte cu gramatica din limba română actuală. Devenea necesar un sistem de norme care să sistematizeze o scriere unitară.

Pentru constituirea terminologiei gramaticale de atunci, un rol major îl au situațiile socio-politică și culturală din epocă. Acel proces de îmbogățire a limbii române se încadrează în fenomenul de „occidentalizare a culturii românești, deoarece consecința cea mai importantă a evenimentelor istorice din perioada abordată este orientarea țărilor române spre spațiul occidental” (Iamandi 2018, p. 126). N. A. Ursu (1962) distinge două mari etape: prima se încadrează în limitele sfârșitului de sec. XVIII, când devin evidente preocupările de îmbogățire a limbii române cu termeni noi, și se încheie către 1830. Cea de-a doua etapă în procesul de creare a terminologiei științifice românești începe după anul 1830 și se caracterizează printr-un mare număr de împrumuturi din limbile franceză și latină.

După Nicoleta Petuhov, primele gramatici românești sunt redactate după „modele” ale unor gramatici străine – germane, slavone, latinești, franțuzești:

Modelele sunt, așadar, gramatici străine pe care autorii români le cunoșteau – fie de la studiile din străinătate, fie că aceste texte circulau în Țările Române – și care le furnizează ordinea capitolelor, sistemul de noțiuni și definiții ori sistemul de prezentare și de tratare a materialului. Structura primelor gramatici românești este, în mare, asemănătoare și apropiată de cea a gramaticilor actuale. Noțiunile gramaticale sunt tratate în două mari capitole, „etimologia sau părțile cuvântului și syntaxisul” (Petuhov 2000, p. 557).

În gramaticile românești din acea epocă, uneori, se găsea și un capitol despre ortografie.

Important mai este de notat, pentru perioada de început, înființarea primelor universități la Iași și la București, respectiv în anii 1860 și 1864.

III. Gramatici românești redactate în limba franceză

În România, contactele culturale și lingvistice cu limba franceză debutează în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Atunci sunt

făcute și primele traduceri românești din limba franceză, dintre care o mare parte provin din Moldova. În universități se studiază latina ca limbă de bază, mai ales în Transilvania. După Pop (1992, p. 52), „limbile străine nu erau încă considerate utile în programele universitare și școlare. În învățământul secundar, latina se studiază între clasele a II-a și a VIII-a, și greaca doar în liceele clasice. Pentru limbile moderne, franceza obligatorie era deja prevăzută în Moldova lui A. Ipsilanti pentru învățământul secundar; germana, între clasele a II-a și a VIII-a, engleza, din clasa a V-a, și italiana, doar în unele școli. Limbile slave erau predate doar în universități (Iași, de ex)” [trad. n.] (Pop 1992, p. 52⁶).

IV. Despre autori

Am dori să ne concentrăm puțin asupra profilului celor doi autori, care, deși au scris gramaticile lor la mai mult de 20 de ani distanță, au avut același scop de a face cunoscută limba română francofonilor.

În primul rând, important este de notat naționalitatea autorilor și gramaticilor. Jean Alexandre Vaillant este un francez care a ajuns pentru prima dată în România la vârsta de 25 de ani, în 1829, și care a publicat gramatica lui la București. Vasile Alecsandri este român și a decis să publice gramatica lui la Paris. Despre Jean Alexandre Vaillant, putem spune că a fost chemat ca profesor și, între 1832 și 1834, a fost numit director al Colegiului National Sf. Sava din București. Nicolae Iorga îl mai numea și „merituosul prieten al românilor”. El a fost un mare susținător al Revoluției române din 1848. A fost, de asemenea, francmason și un asociat a lui Ion Heliade Rădulescu, Ion Câmpineanu, Mitică Filipescu și Mihail Kogălniceanu. A fost naturalizat în 1864 la București, după ce a fost expulzat din Țara Românească din 1841 până

⁶ „A quelques exceptions près, les langues vivantes n'étaient pas encore considérées comme utiles dans les programmes universitaires ou scolaires. Dans les écoles secondaires, le latin s'étudie entre la IIe et la VIIIe, et le grec uniquement dans les lycées classiques. Pour les langues modernes, le français obligatoire était déjà prévu dans la Moldavie de A. Ipsilanti pour tous les cycles secondaires ; l'allemand entre la IIe et la VIIIe, l'anglais à partir de la Ve et l'italien dans certaines écoles uniquement. Les langues slaves, quant à elles, n'étaient enseignées que dans les universités (Iași, par ex.)”.

în 1862, fiind acuzat de conspirație de către Adunarea Obștească din Țara Românească, care a condamnat rolul pe care l-a jucat în tentativa eșuată de revoluție a lui Micică Filipescu din 1840. Obiectivul lui era cel de a demonstra originea latinească a limbii române, de aceea a scris în principal gramatici și dicționare. Gramatica lui pentru francezi este publicată prima dată sub numele de *Grammaire valaque à l'usage des Français*, în 1836, apoi republicată patru ani mai târziu, sub titlul amintit, aceasta fiind versiunea pe care o vom analiza în studiul de față. În același an a mai publicat și un dicționar bilingv, cu un volum cu limba română ca limbă de descriere și un alt volum cu limba franceză ca limbă de descriere: *Vocabular purtăreț rumânescu-franțozesc și franțozesc-rumânesc urmat de un mic vocabular de omonime*, două volume, 1839, și *Vocabulaire roumain-français et français-roumain suivi d'un petit vocabulaire d'homonymes*, 2 volume, 1840. A publicat și un *Dicționar universal al limbii române*, în 1838, cu susținerea ministrului Vilara. Însă este cunoscut mai ales pentru publicarea lucrării: *La Romanie, ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique, des peuples de la langue d'Or – Ardialiens, Vallaques et Moldaves – résumés sous le nom de Romans par J. A. Vaillant, fondateur du collège interne de Bucuresci et de l'école gratuite des filles, ex-professeur de langue française à l'école nationale de Saint-Sava, membre de la société orientale de France*, în 1844. După Iorga, a fost una dintre primele persoane care a folosit termenii de „România” și de „români” în sensul modern al cuvântului pe care îl folosim și astăzi (Iorga 1929, p. 148).

Cum se știe, Alecsandri, a fost om politic, scriitor, membru fondator al Academiei Române și creator al teatrului românesc. În 1854 apare sub conducerea sa „România literară”, revistă la care au colaborat moldovenii C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, Al. Russo, dar și muntenii Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, Al. Odobescu. În 1859, este numit de domnitorul Al. I. Cuza ministru al afacerilor externe; va fi trimis în străinătate, de mai multe ori în Franța, cu scopul de a face recunoscută Unirea. În 1882, este ales președinte al secției de literatură a Academiei.

Cum am spus și mai înainte, scopul celor doi autori a fost acela de a face cunoscută limba română publicului francofon. În prefața lui, Vaillant (1840, p. 2) scrie: „Fie ca primirea făcută acestei mici cărți să contribuie la împlinirea tuturor dorințelor mele, de a vedea cele două popoare apropiindu-se așa cum eu am apropiat cele două limbi! M-aș considera mai fericit cu acest lucru decât dacă aș fi fost primul care i-a făcut pe filologii noștri să cunoască limba lui Ștefan și lui Mihai cel Mare”⁷ (trad. n.).

Și Alecsandri era convins că va putea face cunoscută limba română dincolo de granițe. El îi scria lui Alexandru Hurmuzachi: „Mă bucur că ați fost mulțumit de lectura *Sgârcitul risipitor* și de *Gramatica* mea. Niciodată nu am pretins că sunt un gramatician perfect și, dacă am început o muncă atât de grea, am făcut-o pentru a le facilita străinilor studiul limbii noastre” [traducere de Rucăreanu 2021, p. 91⁸].

V. Structura gramaticilor

Structura celor două gramatici este diferită pe planul lizibilității. Gramatica lui Alecsandri are o „Table des matières”, un cuprins, de când cea a lui Vaillant nu are, ceea ce îngreunează căutarea informațiilor în carte. În schimb, împărțirea materialului, în partea despre gramatică, este foarte asemănătoare, cu un număr similar de capitole și subcapitole.

Gramatica lui Jean Alexandre Vaillant are 115 pagini, împărțite în 8 mari capitole, pe aproximativ 26 de subcapitole. Aici regăsim părțile intitulate: „Alphabet roumain et ses rapports avec l’alphabet français”, „Du substantif: Règles générales, Modifications du substantifs”, „De l’adjectif qualificatif: Formation du féminin et du pluriel dans les Adjectifs, Degrés de signification dans les adjectif (comparatif

⁷ „Puisse l’accueil fait à ce petit livre contribuer à la réalisation de tous mes vœux, de voir se rapprocher les deux peuples comme j’ai rapproché les deux langues ! je m’en estimerais plus heureux que d’avoir le premier fait connaître à nos Philologues la langue d’Huniade, d’Etienne et de Michel le Grand”.

⁸ „Je suis heureux que vous ayez été satisfait de la lecture du *Sgârcitul risipitor* et de ma *Grammaire*. Je n’ai jamais prétendu être un parfait grammairien et, si j’ai commencé un travail aussi dur, je l’ai fait pour permettre aux étrangers d’étudier plus facilement notre langue”.

superlatif)”, „Pronoms et adjectifs pronominaux: Pronoms personnels, Pronoms réfléchis, Pronoms et adjectifs possessifs, Pronoms et adjectifs démonstratifs, Pronoms relatifs, Pronoms et adjectifs démonstratifs relatifs, Pronoms et adjectifs indéfinis, Adjectifs numéraux. Adjectifs ordinaux”, „De l’Article: Déclinaison de l’article”. Capitolul „Du Verbe”, care începe la pagina 41 și se încheie la pagina 100, reprezintă mai mult de jumătate din gramatică. Acest capitol despre verbe este împărțit în subcapitolele: „Terminaisons des personnes”, „Formation des temps”, „Division des temps”, „Verbes auxiliaires”, „Verbes actifs” cu o parte pentru cele patru conjugări, „Types des verbes passifs et réfléchis”, „Types des verbes passifs instantanés”, „Types des verbes impersonnels”, și „Verbes irréguliers”, în care autorul ne oferă o listă cuprinzând toate verbele pe care acesta le consideră ca fiind neregulate. Mai rămân la final capitolele „Prépositions et leur emploi” și „Adverbes: Conjunctions, Interjections”.

În ceea ce privește gramatica lui Alecsandri, aceasta are 176 de pagini, din care primele 26 cuprind introducerea scrisă de Ubicini. Aceasta are 3 părți: „Grammaire de la langue roumaine”, un mic dicționar francez-român intitulat „Vocabulaire des noms les plus usités” și o parte consacrată unor dialoguri. La sfârșit, autorul a mai adăugat câteva pagini într-un capitol numit „De la poésie”. Partea de gramatică conține 9 capitole mari și 20 de subcapitole.

1. Alfabeta

O diferență majoră între cele două gramatici este alfabetul folosit pentru scrierea limbii române. Gramatica lui Vaillant folosește alfabetul chirilic de tranziție, în timp ce Alecsandri recurge la alfabetul latin. Acest aspect se poate explica prin faptul că, între 1860 și 1862, scrierea cu alfabet latin a fost introdusă oficial în toate provinciile românești, inclusiv în Transilvania și în Bucovina, aflate atunci sub dominație străină (Șuteu 1981, p. 91).

Așadar, Vaillant începe cu puțină fonetică pentru fiecare literă, însoțită de un exemplu de cuvânt tradus și în limba franceză. Autorul susține că, în limba română, există 12 diftongi, 12 triftongi și chiar și ceea ce numește 2 quadriftongi (*oaie/âia*). Pe de altă parte, Alecsandri oferă cititorului un tabel intitulat „alphabet cyrillien”, în

care se regăsește vechiul alfabet chirilic însoțit de un alfabet latin, explicând într-o notă de subsol că face acest lucru fiindcă până la epoca publicării gramaticii lui, majoritatea cărților erau tipărite cu caractere chirilice. Autorul se limitează la 6 diftongi și remarcăm că elimină litera *x* și adaugă pe *ds*, *ts* și *ss*. Partea despre pronunție este un pic mai dezvoltată la Alecsandri. Acesta propune și câteva exerciții.

2. Genuri

O altă diferență de subliniat este cea din capitolul intitulat „Des genres”. Alecsandri recunoaște doar două genuri ale limbii române, masculin și feminin, nu și un gen neutru; dă câteva exemple de substantive considerate excepții, respectiv substantive masculine, precum *câine*, *frate* etc., ce, în opinia sa, au „terminația feminină” -e. „Recunoașterea numai a două genuri în limba română este însă o poziție pe care se plasează numeroase alte gramatici mai vechi, dintre 1780 și 1840 inclusiv” (Avram 1983, p. 242). Vaillant, care era autor străin, distinge în gramatica lui din 1840 trei genuri, inspirându-se probabil de gramatica lui Heliade-Rădulescu. Totuși, putem observa în notele lui Alecsandri (1863, p. 11) că: „Multe cuvinte care sunt masculine la singular își schimbă genul la plural și sunt declinate ca substantive feminine⁹” [trad. n.].

Cât despre articole, Vaillant (1840, p. 34) definește trei tipuri: hotărât, nehotărât și determinativ. În cartea lui Alecsandri, în schimb, doar articolul hotărât este definit ca articol, cele nehotărate fiind considerate numerele cardinale și tratate în partea „Des nombres” din capitolul „Des substantifs”.

3. Capitolele despre verb în cele două gramatici

În ceea ce privește verbul, Alecsandri numește diferitele conjugări „séries”, pe când Vaillant le numește „conjugaisons”, așa cum se face și astăzi în limba franceză.

În gramatica lui Alecsandri, capitolele despre verb se extind de la pagina 35 la pagina 73. La Vaillant, partea „Du Verbe” pornește de la pagina 41 și se sfârșește la pagina 100. Vaillant oferă cititorului

⁹ „Une foule de mots qui sont masculin au singulier changent de genre au pluriel, et se déclinent comme les substantifs féminins”.

tabele recapitulative cu exemple de verbe conjugate la diferitele timpuri pentru cele patru conjugări și face o listă care cuprinde toate verbele pe care acesta le consideră neregulate.

Putem de asemenea observa că Alecsandri clasifică verbele în trei grupe de conjugări: I. verbe cu terminație în *-a* și *-ea*; II. verbe cu terminație în *-e*, cu subtipurile neaccentuat și accentuat; III. verbe terminate în *-i*. Oferă și exemple de verbe pe care le consideră neregulate, precum *a lucra*, sau verbe cu alternanțe fonetice, precum *a sbura* (a zbura), însoțite de explicația „se schimbă *u* în *oa* la persoana a treia singular a indicativului” [trad. n.] (Alecsandri 1863, p. 53¹⁰). Alternanțele vocalice sunt amintite și pentru verbe precum *a chema*, *a certa* etc., la care „*e* se schimbă în *ea* la persoana a treia singular a indicativului și la persoana a doua singular a imperativului” [trad. n.] (Alecsandri 1863, p. 54¹¹). Este interesant de menționat că sunt discutate separat verbe monosilabice, precum *a da*, *a lua*, *a sta*, *a vre* și *a be*.

„Division des temps”, sau timpurile sunt, la Alecsandri, în număr de 12: indicatif présent, imparfait, passé défini, passé indéfini, plus-que-parfait, futur, futur antérieur, conditionnel présent, conditionnel passé, impératif, subjonctif présent, imparfait du subjonctif. La Vaillant, sunt 19, „Timpurile verbale sunt împărțite în simple și compuse, primitive și derivate” [trad. n.] (Vaillant 1840, p. 48¹²); „Conjugarea românească conține astfel 19 timpuri, zece simple și nouă compuse; trei primitive și șapte derivate” [trad. n.] (Vaillant 1840, p. 49¹³).

4. Diferențe între cele două gramatici

În cele ce privesc exercițiile și sfaturile date cititorului, prima parte a gramaticii lui Alecsandri oferă câteva exerciții de pronunțare pentru capitolele „Prononciation” și „Des adjectifs”. Însă exercițiile din secțiunea „Des adjectifs” privesc tot pronunțarea și nu au caracterul unor

¹⁰ „Ils changent u en oa dans la troisième personne du singulier de l'indicatif”.

¹¹ „Dans les verbes irréguliers de la quatrième série, on change e en ea à la troisième personne du singulier de l'indicatif et à la deuxième personne du singulier de l'impératif”.

¹² „On divise les temps des verbes en simples et composés, primitifs et dérivés”.

¹³ „La conjugaison roumaine renferme donc 19 temps dont dix simples et neuf composés ; trois primitifs et sept dérivés”.

exerciții aplicative. Gramatica lui Vaillant nu conține exerciții, în schimb, are mai multe exemple și comentarii decât cea a lui Alecsandri. Putem nota, de asemenea, că Vaillant dă explicații și exemple pentru fiecare capitol și subcapitol, fiecare dintre ele având traducerea în cele două limbi. Acestea sunt intitulate *règles*, *exemples*, *observations* și *remarques*. Mai este pertinent de adăugat și faptul că Vaillant compară de multe ori regulile gramaticale românești cu cele franțuzești. „Pronumele sunt ca în franceză: personale, reflexive, posesive, demonstrative, relative și nedefinite” [trad. n.] (Vaillant 1840, p. 11¹⁴). Și Alecsandri face câteva comparații cu limba engleză, dar puține față de Vaillant.

Alecsandri oferă alte exerciții după capitolul lui despre adjective, dar sunt mai degrabă fraze însoțite de traducerea în română. Există și o parte despre diminutive și augmentative, care nu se regăsește la profesorul francez. Vaillant, la rândul lui, adaugă o „declinare” la pronumele personale: vocativul. Interesant de notat este și faptul că Vaillant încearcă o traducere a lui „on” impersonal din franceză prin *neștine*.

Pe lângă partea despre gramatică, Alecsandri include alte două părți pe care nu le regăsim la Vaillant. În a doua parte, începând de la pagina 81, autorul propune un mic dicționar francez-român al celor mai folosite cuvinte, „Vocabulaire des noms les plus usités”, ordonat în 19 categorii, precum zilele săptămânii, părțile corpului, alimentele sau culorile.

În cea de-a treia parte a cărții sale, Alecsandri oferă francofonului exemple de elemente de dialoguri și un dialog întreg cu întrebări și răspunsuri, imaginat între un francez și un român. Elementele de dialog sunt organizate după diferite situații de comunicare, precum „Pour remercier et pour complimenter” (Pentru a mulțumi și a complimenta), „En route” (Să pornim la drum) sau „Pour demander des nouvelles” (Pentru a afla noutăți). Exemplele sunt create pentru gramatică, cu versiunea franceză în partea stângă și traducerea sa în limba română pe partea dreaptă. Mai găsim în această parte a gramaticii un mic repertoriu al titlurilor și numelor folosite în scrisori sau petiții, cu indicații

¹⁴ „Les pronoms sont comme en français : personnels, réfléchis, possessifs, démonstratifs, relatifs et indéfinis”.

referitoare la modul de a redacta scrisori în limba română, într-un subcapitol intitulat: „Titres et noms usités dans les pétitions et dans les lettres”. La sfârșit, autorul a mai adăugat câteva pagini într-un capitol numit „De la poésie”, în care compară *Hora Unirii*, pe care a compus-o, cu *Marseillaise*: „Acest cântec, devenit popular, este Marseillaise a Unirii României” [trad. n.] (Alecsandri 1863, p. 173¹⁵).

VI. Despre gramatici

Iorgu Iordan (1978, p. 64) afirmă despre gramatica lui Alecsandri că acesta a folosit o limbă care conține prea multe elemente regionale, învechite sau influențate de limba franceză, mai ales în dialoguri. Într-adevăr, parcurgând exemplele date de Alecsandri, am găsit anumite cuvinte pe care le considerăm ca fiind regionalisme. De exemplu: *ciobotar*, *pitar*, *casap*, *vătaf*, *oghial* etc.

De asemenea, se pot releva anumite exemple ca fiind expresii posibil influențate de limba franceză, unele considerate drept calcuri sintactice: „iubesc jocul de cărți (= j’aime le jeu de cartes); ce oră ai? (= quelle heure avez-vous?); ce se zice de nou? (= que dit-on de nouveau?); îl cunosc din vedere (= je le connais de vue) etc. și anumite elemente de vocabular precum verbul *a dejuna*, de exemplu” (Niculescu 1983, p. 19).

Cartea lui Alecsandri este mai structurată, mai simplă de citit pentru cititorul francofon grație alfabetului latin, însă, în partea de „gramatică” sunt anumiți termeni, ca de pildă „séries” sau „pronoms indéterminés”, care nu au intrat în terminologia gramaticală franceză, pe când Vaillant folosește termeni care sunt folosiți și în ziua de astăzi. De exemplu, pronumele nehotărâte, „pronoms indéfinis”, la Vaillant, sunt traduse în acest mod și în gramaticile franceze de astăzi, în timp ce la Alecsandri sunt echivalate cu „pronoms indéterminés”. În partea de fonetică, deși gramatica lui Vaillant este redactată cu alfabetul chirilic, pronunțarea și ortografia sunt mai apropiate de limba română de astăzi decât în gramatica lui Alecsandri, care folosește multe accente. De exemplu, Alecsandri adaugă accente ascuțite pe vocalele *a* și *e*, sau semnul diacritic breve peste vocale precum *i* și *u*.

¹⁵ „Ce chant devenu populaire, est la Marseillaise de l’Union des Roumains”.

Așadar, avem de-a face mai mult cu două gramatici prescriptive sau normative, în sensul în care cei doi autori nu se limitează la analiza structurii limbii și a funcționării ei, ci privesc și modul cel mai corect, după ei, de a folosi gramatica acesteia. Accentul este pus mai mult pe morfologie și pe fonetică, mai puțin pe relațiile sintactice.

În concluzie, aceste două lucrări ne dau o idee despre situația limbii române din 1840 și din 1863, care se afla într-o fază de tranziție în ceea ce privește sistemul ortografic unic. Așadar, primele două gramatici de limba română redactate în limba franceză sunt mai mult bazate pe o metodologie a traducerii sistematice a exemplelor și privesc doar morfologia, exercițiile fiind foarte puține. Acestea se aseamănă, cu excepția ultimelor capitole ale lui Alecsandri, mai ales la nivelul structurii. În articolul *Despre gramatica lui Vasile Alecsandri*, Mioara Avram (1983, p. 245) susține că „Vaillant este cel care l-a îndemnat pe Alecsandri la o întreprindere asemănătoare”, ceea ce ar putea explica această asemănare a formei, dar nu și a conținutului, deoarece aceste două lucrări au transcrieri, reguli, păreri și o terminologie destul de diferite.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- Alecsandri 1863 = Vasile Alecsandri, *Grammaire de la langue par V. Mircesco, précédé d'un aperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini*, Maisonneuve et Cie, Paris, Libraires-éditeurs, 1863.
- Avram 1983 = Mioara Avram, *Despre gramatica lui Vasile Alecsandri*, în „Limba română”, XXXII, 1983, nr. 3, București, p. 239–245.
- Germain, Séguin 1995 = Claude Germain, Hubert Séguin, *Le point sur la grammaire en didactique des langues*, Paris, CLÉ Internationale, 1995.
- Heliade-Rădulescu 1828 = Ion Heliade-Rădulescu, *Gramatica românească*, ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, Editura Eminescu, București, 1980.
- Iamandi 2018 = Alexandra Iamandi, *Constituirea terminologiei gramaticale românești la începutul sec. al XIX-lea*, în Tatiana Bulimaga (coord.), *Sesiune națională de comunicări științifice studențești: Științe umaniste*, 25–27 aprilie 2018, Chișinău, Centrul Editorial-Poligrafic al USM, p. 126–128.
- Iordan 1978 = Iorgu Iordan, *Istoria lingvisticii românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Iorga 1929 = Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, Editura Minerva, București, 1929.

- Petuhov 2000 = Nicoleta Petuhov, *Evoluția terminologiei în primele gramatici românești*, în „Limba română”, XLIX, 2000, nr. 3, p. 555–570.
- Pop 1992 = Liana Pop, *Conception de la grammaire et de la communication dans l'enseignement roumain de la fin du XIXe et du début du XXe siècles*, în „Bulletin CILA (Commission interuniversitaire suisse de linguistique appliquée)”, 1992, nr. 56, p. 49–58.
- Niculescu 1983 = Alexandru Niculescu, *Grammaire de la langue roumaine (1863) de Vasile Alecsandri* ?, în „România literară”, XVI, 1983, nr. 1, p. 19.
- Rucăreanu 2021 = Alina Marieta Rucăreanu, *La grammaire d'un roi de la poésie roumaine*, în „Diversité et identité culturelle en Europe”, XVIII (2), Section Confluences, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2021, p. 87–92.
- Saussure 2016 = Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, Paris Éditions Payot, 2016.
- Șuteu 1981 = Flora Șuteu, *Sinteze de limba română*, coord. Hristea Theodor, Editura Albatros, 1981.
- Ursu 1962 = N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică, 1962.
- Vaillant 1840 = Jean Alexandre Vaillant, *Grammaire roumaine à l'usage des Français*, Bucarest, Frédéric Walbaum, 1840.
- TLF = *Trésor de la Langue Française*, termen « grammaire ».
<http://stella.atilf.fr/Dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=2456647050>
 (consultat în 17 martie 2022).

EVOLUTION OF THE FIRST ROMANIAN GRAMMARS WRITTEN IN FRENCH (Abstract)

In this paper, we propose to study the first two grammars of the Romanian language written in French in the 19th century. We will carry out a historical-comparative analysis of two works published within a period of two decades: *Grammaire roumaine à l'usage des Français* written by J. A. Vaillant and published in 1840 and *Grammaire de la langue roumaine par V. Mircesco, précédé d'un aperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini* by Alecsandri and Ubicini, published in 1863.

In order to best analyse and highlight the differences and similarities between these grammars, we will take a comparative approach through an alternative descriptive method. In this way, we will be able to highlight some characteristics, related to different aspects such as the grammatical methodologies that were used, the concepts presented, the specific linguistic influences, the terminologies adopted by the authors or the different ways of structuring the grammars. We will also consider the audience for whom each grammar was written, the examples used in each grammar (authentic, invented to exemplify each concept, etc.), the application exercises if present, and whether these works have dictionaries or conversation guides. We will

also note whether methodological and terminological changes were made between grammars during that period.

By analysing and comparing these books, we try to outline the situation of Romanian grammars for the use of foreigners in the second half of the 19th century and the means used by the authors to enable French-speaking foreigners of that time to master the grammar of the Romanian language.

CUVINTE-CHEIE: *gramatică, limbă română, analiză comparativă, Vasile Alecsandri, J. A. Vaillant.*

KEYWORDS: *grammaire, Romanian language, comparative analysis, Vasile Alecsandri, J. A. Vaillant.*

*Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
Școala Doctorală de Studii Lingvistice și Literare,
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31
elisa.gorry@ubbcluj.ro*